

מולד המרכז להתחדשות הדמוקרטיה

עידן נתניהו. בן-ציון נתניהו

עדי ערמון

עידן נתניהו. בן-ציון נתניהו

כל הזכויות שמורות למולד -
המרכז להתחדשות הדמוקרטיה
בע"מ, © 2016

עדי ערמון הוא עמית מחקר במכון "מולד"

עידן נתניהו. בן-ציון נתניהו

עדי ערמון

בתחילת שנות ה-30, אביו של ראש הממשלה היה סטודנט צעיר באוניברסיטה העברית ועיתונאי בראשית דרכו. שלושה אירועים מרכזיים בשנים אלו עיצבו את השקפת עולמו. מאמר ראשון בסדרה

"כולנו חייבים הכול להורינו" (בנימין נתניהו).¹

ב-22 ביוני 1934 כתב זאב ז'בוטינסקי לסבו של בנימין נתניהו: "אדוני וידידי, הרב מיליקובסקי היקר - מה אכתוב לך?... מאשימים אותך בתור המסית הראשי למחאת הרבנים. אם צדקו בהאשמה - ושמעתי כי דווקא צדקו - אתה בעצמך לא תוכל עדיין להעריך כראוי את כל צדקת הפעולה הזאת... שם הרב ק. (הרב קוק. ע.ע) נהיה בן לילה לסמל נשגב בלב המונים לא יסופרו. ואני הקטן - לולא הייתי בור דאורייתא המכחד לפתוח את פיו בעניין דתי, כי אז דווקא ברגע זה הייתי יוצא בפומבי בסיסמה עליה חלמתי עוד בימי נעורי: לחדש עוד בימינו, את תואר 'כהן הגדול'".²

שלושה שבועות קודם לכן כתב לו: "מפי אחד מדודי, בעודני תינוק, למדתי פתגם זה: 'בני אדם הם בוץ; ומבוץ עושים לבנים; ומלבנים בונים בית'. 'שוואם דרובר' (שכח מזה. ע.ע), ידיד ותיק! ננצח; את הכל, בכל, ועל הכל ננצח: והמנוצחים ישמחו ויגילו בלבם לנצחוננו אנו".³

במכתבים אלה ניסה מנהיגה של התנועה הרוויזיוניסטית לעודד את נתן מיליקובסקי, אביו של בן-ציון נתניהו, שנרתם בהתלהבות למען היהודים החשודים ברצח חיים ארלוזורוב וגייס למאבק את

1 בנימין נתניהו, "כולנו חייבים הכול להורינו", הספד שכתב נתניהו על אהרן מגד, הארץ, מדור "תרבות וספרות", אחד באפריל 2016, עמ' 1.

2 זאב ז'בוטינסקי, "מכתב לרב נתן מיליקובסקי", 22 ביוני 1934, מתוך: אגרות (ירושלים: מכון ז'בוטינסקי, הוצאת הספרייה הציונית, 2007), כרך תשיעי, עמ' 154. ב-14 ביוני 1934, במאמר ב"דבר", שכותרתו "יוצרים 'דעת קהל' נגד פסק-הדין", נמתחה ביקורת על פעילותו של מיליקובסקי. "הרביזיוניסטים פעילים מאוד", נכתב, "סוכניהם עובדים במרץ רב, ברגלים ובידים. הלא צריך ליצור רושם, ש'העם היהודי הוא נגד פסק-הדין'!... די להם לבוא לישב החרד ולספר, כי הנה 'האדומים', רחמנא ליצלן, רוצים להרוג יהודי המתפלל בכל יום בטלית ותפילין ואומר תהילים... מוסרים לנו כי הרביזיוניסטים עושים עתה מאמצים חדשים כדי להעלות ברשתם חתימות של אישים שונים לטובת סטאבסקי... בליקוט החתימות עוסק בעיקר הרביזיוניסט, נתן מיליקובסקי". ראו: "יוצרים דעת קהל", דבר, 14 ביוני 1934.

3 זאב ז'בוטינסקי, "מכתב לרב נתן מיליקובסקי", 29 במאי 1934, שם, עמ' 137.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק.⁴ שבועיים לפני המכתב מיוני הורשע אחד החשודים, אברהם סטבסקי, איש בית"ר, ברצח שזעזע את היישוב, ונידון למוות בתלייה. ארלוזורוב, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, נורה למוות בליל שישי, 16 ביוני 1933, בחוף הים של תל-אביב. לאחר הרצח, נעצרו כמה אנשי ימין, בהם סטבסקי וצבי רוזנבלט, שהואשמו ברצח, ואב"א אחימאיר, שהואשם בשידול לרצח. אחימאיר, שהיה שותפו של סטבסקי לחדר בצריף בדרום תל אביב, זוכה מהאשמה שיוחסה לו, אולם הועמד לדין בגלל חברותו ב"ברית הבריונים" ונידון ל-21 חודשי מאסר.⁵ רוזנבלט זוכה. סטבסקי, שהורשע בזכות עדותה של סימה, אשתו של ארלוזורוב, עירער על הרשעתו וזוכה חודש לאחר מכן על סמך דיני הראיות המקומיים, שלפיהם לא מספיקה עדות ראייה אחת כדי להרשיע אדם ברצח.⁶

וכן, בפרק בשם "מלחמת בני האור בבני החושך" בספרו "המשפט", מתאר אחימאיר את מפגשו עם מיליקובסקי, שבא לבקר אותו ואת שני הנאשמים האחרים בבית הסוהר:

"והנה, בין ההמון הרב, שבא ל'ביקור', התבלט אדם כבן חמישים, זקנו עשוי ודומה, כי עיניו עומדות לצאת מחוריהן, פיו פעור ולשונו כאילו דבקה לחיכו. באותו מעמד דומה היה כאילו הוא 'טורף' את השלושה בעיניו; מצחו מקומט מאוד, כתפיו עולות ויורדות, ידיו רועדות ורגליו כושלות.

– מיהו האיש הזה? – שאל אחימאיר את נחמה אבניאל.⁷

נחמה: האין אתה מכיר? הרי זהו הרב מיליקובסקי!

אחימאיר: אביו של בן-ציון? נחמה: כן.

אחימאיר: נעים לי להכיר את אדוני הרב. חבל, שההתוודעות נעשית בניסיונות כאלו. את בנו הסטודנט אני מכיר זה מכבר, יחד השתתפנו בהפגנה נגד בנטביץ'...

4 נתן מיליקובסקי (1879-1935) היה רב, איש חינוך ועסקן ציוני, שהתפרסם בעיקר בזכות נאומיו הציוניים. הוא נולד בקרבו שבאימפריה הרוסית (היום בבלארוס) ונשלח בילדותו לשיבת וולוז'ין, שם הוסמך לרבנות. הוא העריץ את הרצל, אף על פי שהתנגד לתוכנית אוגנדה, והרבה לבקר בקהילות יהודיות שונות ברחבי האימפריה, ולאחר מכן בפולין, כדי לשכנע אותן להצטרף אל חיק הציונות. ב-1920 היגר לארץ ישראל עם משפחתו, בהם הבן הבכור, בן-ציון, אז ילד בן 10 (למיליקובסקי ולאשתו, שרה, היו תשעה ילדים, שמונה בנים ובת. שניים מהם נולדו לאחר בואם לארץ ישראל). לאחר תקופה קצרה כמנהל בית ספר יסודי בצפת ובראש פינה עברה המשפחה לירושלים וגרה בשכונת בית הכרם. באותו זמן חזר מיליקובסקי לפעילותו כתועמלן ציוני ונסע למסעות הסברה באירופה ובצפון אמריקה מטעם הקרן הקיימת וקרן היסוד. בשנותיו האחרונות היה פעיל בהתאחדות האיכרים ואף רכש קרקע בהרצליה בניסיון, שלא זכה להצלחה, להקים משק חקלאי. הוא אמנם לא הזדהה עם מפלגה או תנועה פוליטית כלשהי, אך בחודשים האחרונים לחייו נרתם למאבק למען הנאשמים היהודים ברצח ארלוזורוב, שהיו פעילים בבית"ר. מיליקובסקי חתם על כמה ממאמריו בשם "נתן נתניהו". הבן בן-ציון אימץ את השם נתניהו כשם המשפחה ונהג לחתום על מרבית מאמריו בשם "ב. נתניהו". לכתביו של מיליקובסקי, ראו: נתן מיליקובסקי-נתניהו, עם ומדינה (תל-אביב: הוצאת ידיעות אחרונות, 1994). אחד מאחיו של בן-ציון, סעדיה, כתב ספר על תולדות המשפחה, ראו: סעדיה מיליקובסקי-נתניהו, הסאגה של משפחת נתניהו (ירושלים: הוצאת ר.א.ו.ס. ושות, 2000).

5 אחימאיר ריצה כעשרה חודשי מאסר עד זיכויו בבית המשפט במאי 1934. ביולי אותה שנה הוא נידון ל-21 חודשי מאסר באשמת שייכות לארגון בלתי חוקי. גזר דינו הומתק בהמשך ל-18 חודשי מאסר ובאוגוסט 1935 יצא לחופשי.

6 שבתי טבת, בספרו על רצח ארלוזורוב, מצטט ממכתב שכתב דוד בן גוריון ליוסי אחימאיר, בנו של אב"א אחימאיר, שבו הוא מסביר מדוע הוא מאמין באשמתם של סטבסקי ורוזנבלט. בן גוריון כתב: "אני איני סבור שאבין היה לו חלק ברצח זה. אולם יודע אני מי רצח... ומאין אני יודע? באשר אשתו של ארלוזורוב שהתהלכה איתו באותו לילה... ראתה את האיש שירה בארלוזורוב, ואין לי כל יסוד שלא להאמין לה, כי אני מכיר אותה, והיא היתה באותו מעמד וראתה את היורה, ואין לי כל יסוד לפקפק באמתה". בעקבות ספרו של טבת, שיצא לאור ב-1982, דרש ראש הממשלה דאז, מנחם בגין, להקים ועדת חקירה ממלכתית (ועדת בכור), שקבעה כי "אין ספק שלסטבסקי ולרוזנבלט לא היה שום חלק ברצח ארלוזורוב. אין ספק שכל תכלית חקירת המשטרה היה להטמין האמת. על כגון זה קונן הנביא: ויקו למשפט והנה משפט (ישעי', ה', ז'). ראו: שבתי טבת, רצח ארלוזורוב (תל-אביב: הוצאת שוקן, 1982), עמ' 268. דוד בכור, מקס קנת, אליעזר ברקוביץ', ועדת החקירה לחקירת רצח ד"ר חיים ארלוזורוב: דין וחשבון, 1985, עמ' 201.

7 נחמה אבניאל (1878-1978) ובעלה, מרדכי אבניאל (1900-1989), היו פעילים רוויזיוניסטים וחברים קרובים של אחימאיר.

רפה גוף היה הרב מיליקובסקי, ואף שכוחו היה בכיו – לא השיב דבר. רק עיניו – שלפני דקות ספורות בלבד כאילו ביקשו להתגלגל מחוריהן, החלו משוטטות בדמעות".⁸

בשעה שהבן, בן-ציון, האריך ימים ומת באפריל 2012 בגיל 102, אביו הלך לעולמו בגיל 55, בפברואר 1935. במלאת 30 ימים למותו, פירסם "הירדן", עיתון "ציוני-מדיני", שאותו ערך נתניהו עד מות האב, שורה של הספדים, בהם מאמרים פרי עטם של קלוזנר והרב קוק. "הוא היה נואם, דברן, קסם בפיו ובשפתיו", כתב הרב הקוק על מיליקובסקי, "אבל לא היה מלומד ב'חוכמתה' של הרטוריקה, ולא עשה בכוח דיבורו תחבולות של צעצועים, להדהים את השומעים".⁹ קלוזנר כתב: "אין הרב מיליקובסקי רביציוניסטן מפלגתי. הוא ציוני, ציוני בלא תוספת. די לו בזה. ואולם, הוא מעריץ את ז'אבוטינסקי מפני שהוא רואה בו לוחם אמין בעד הרעיון המשיחי, בעד הגשמתו של הייעוד הלאומי במלואו בעד גאולה שלמה ברוחם של הנביאים והתנאים ודברי קדשם".¹⁰

השניים גם לא התעלמו מהשפעתה של פרשת ארלוזורוב על חייו: "אני ידעתי את מכאובי נפשו לעומת כל הופעה שראה בחיינו, שהכיר בה משום זרות והתנכרות לקדשיו של העם", כתב הרב קוק. "והנה על בני מפלגתו של ז'אבוטינסקי דוקה מעלילים עלילת רצח ומתעקשים בכל הכוחות ובכל האמצעים לקיים ולחזק עלילה זו, שאין היהדות יודעת דוגמתה!", הוסיף קלוזנר, "וכי זהו פריה של ה'זריעה בדמעה' שזרע במשך עשרות בשנים? – וכשיצא פסק הדין של מיתה על סטאבסקי (בדרגה הראשונה של המשפט) הוא פורץ בבכי קורע לב: וכי בשביל זה עמלנו והקרבנו במשך דור שלם?! – כלום יש לך טראגדיה עמוקה ונוראה מזו?!".¹¹

בוטה מהם היה אחיו של קלוזנר, בצלאל אליצדק, שברשימה שנחתמה בשם העט "ב' אליצדק" והתפרסמה באותו גיליון של "הירדן", כתב שהמשפט הביא ככל הנראה למותו של מיליקובסקי. לדבריו, אביו של בן-ציון ראה "פתאום שבאותה ארץ, שצריכה לשמש בעתיד מופת לעולם, - בארץ זו מעלילים יהודים על יהודים לשם מטרה נשגבת מאד: כדי להחריב מפלגה שלמה ולהיבנות מחורבנה... כלום לא אפשר היה, שלבו, שכבר נחלש על ידי עבודתו הגדולה במשך כל ימי חייו לא יישבר לגמרי למראה ההרס של חלומותיו המזהירים?".¹²

בתחושות קשות אלו של זעם ויגון ובתפישת מות אביו, הרב מיליקובסקי, כפועל יוצא של פרשת

8 אב"א אחימאיר, המשפט (תל-אביב: הוועד להוצאת כתבי אחימאיר, תשכ"ח), עמ' 183-180.

9 אברהם יצחק הכהן קוק, "מצפוני", הירדן, שמונה במארס, 1935, עמ' ג'.

10 יוסף קלוזנר, "הזרעים בדמעה", שם.

11 שם.

12 לצד מאמריהם של קלוזנר, הרב קוק וב' אליצדק, התפרסמו בעמוד זה גם הספדים פרי עטם יהושע השל ייבין (בשם "הלוחם"), ב. גיטלין (בשם "הנואם", תרגום של מאמר, שהתפרסם באנגלית ב-1925) ואחרים. בעמוד ד' באותו גיליון פורסמו גם שני מאמרים מאת מיליקובסקי: "הניצחון שלנו" ו"הכרזת בלפור".

ארלזזורוב, הסתיים הפרק הראשון בהתעצבות השקפת עולמו של בן-ציון נתניהו.¹³ שלושה אירועים משמעותיים ראויים בו לציון: מות האב, פרשת ארלזזורוב וההפגנה נגד נורמן בנטואיץ' בטקס פתיחת הקתדרה לשלום בינלאומי באוניברסיטה העברית, שהזכיר אחימאיר בדבריו. בעקבותיהם חושלו ונחתמו עמדותיו הנציזיות של נתניהו, וטינתו כלפי השמאל, הממסד הציוני והאקדמיה של זמנו רק הלכה והעמיקה. בשנים אלו נתניהו היה בשולי השוליים של הפוליטיקה הציונית. עשרות שנים לאחר מכן הוא הפך לאחד מאבות הימין הישראלי, תרתי משמע.

נורמן בנטואיץ' (מופיע לעתים גם כ"בנטביץ'", "בנטוביץ'" "בנטוויץ'", "בנטובאיש" או "בנטביטש") היה בנו של המשפטן היהודי-בריטי הרברט בנטואיץ'. האב היה ידיד של חיים וויצמן והרצל, יועץ משפטי לתנועה הציונית וממנסחי הצהרת בלפור. היו לו 11 ילדים, בהם יוסף בנטואיץ', לימים חתן פרס ישראל לחינוך, ותלמה ילין. הבן נורמן המשיך בדרך אביו והיה למשפטן בעל שם. הוא היה מקורב ל"ברית שלום" ולקאנצלר האוניברסיטה ונשיאה הראשון, יהודה לייב מאגנס, ואף כתב עליו ביוגרפיה.¹⁴

בשנות ה-20 שימש בנטואיץ' מזכיר משפטי של שלטון המנדט בארץ ישראל. הוא הקפיד על ניטרליות למרות אהדתו לרעיון הציוני, ולכן היה שנוא גם על ערבים, שראו בו ציוני, וגם על יהודים, שראו בו אנטי-ציוני. "מר בנטביץ' נהג לשבת בין שניים, ואולי בין שלושה כסאות", כתב ארלזזורוב ביומנו, "הערבים האשימוהו שהוא ציוני חסר מעצור; האנגלים הפקירוהו מפני שהוא יהודי; בעיני היהודים הוא דוגמא לטיפוס היהודי הרוצה להיות אובייקטיבי עד כדי כך שהוא מעדיף לעשות עוול לעמו מלעורר חשד של אי-צדק כלפי אחרים".¹⁵ ב-1929 הוא ניצל מניסיון התנקשות בחייו בירושלים, בשעה ששרת ערבי, שעבד במטה המשטרה המקומי ירה בו באקדח ופצע אותו בירכו.

באותה שנה הוקמה הקתדרה למשפט השלום הבינלאומי על שם חיים וויצמן באוניברסיטה העברית בירושלים.¹⁶ בנטואיץ' נבחר לעמוד בראשה ונושא ההרצאה לטקס הפתיחה, שנקבע לעשרה בפברואר

13 בעבר הצביעו על השפעתו של בן-ציון נתניהו על בנו, במיוחד בעיתונות. רונית ורדי, בביוגרפיה, "ביבי – מי אתה אדוני ראש הממשלה", מטיבה לתאר את תולדות משפחת מיליקובסקי-נתניהו-סגל ואת הסביבה שבה גדלו הסב, האב והבן. דיוויד רמניק, עורך "ניו יורקר", התייחס אליו באריכות בכתבת פרופיל מקיפה מ-1998 על הבן, שניצח שנתיים קודם לכן את שמעון פרס בבחירות לראשות הממשלה. ארי שביט ראיין את האב באותה שנה למוסף "הארץ". ראינות עמו ומאמרים עליו התפרסמו גם ב"מעריב" ובמקומות אחרים. אורי אבנרי, למשל, כתב כי "שמו של ראש ממשלת ישראל הוא אמנם נתניהו, אך שמו הפרטי אינו בנימין, אלא בן-ציון". מספר מצומצם יותר של מחקרים או מאמרים התמקד בהגותו של בן-ציון נתניהו, ללא קשר לבנו. כך למשל, יוג'ין שפרד מאוניברסיטת ברנדייס, שחוקר את מושגי הקטסטרופה והנקמה המשיחית מימי יצחק אברבנאל עד לרייך השלישי, עוסק גם במקורות ההשראה, שעליהם נשען נתניהו בחיבורו על אברבנאל. ראו: רונית ורדי, ביבי – מי אתה אדוני ראש הממשלה (ירושלים, הוצאת כתר, 1997). ארי שביט, "משא בן ציון", הארץ, מוסף "הארץ", 18 בספטמבר, 1998, עמ' 34-18. אורי אבנרי, "נתניהו האמיתי", מעריב, 24 בספטמבר, 1998.

David Remnick, "The Outsider", *The New Yorker*, Vol. 74 (13) May 25, 1998, pp. 80-92. Eugene Sheppard, "The Battle of Leviathan and Behemoth: Catastrophe and Jewish Messianic Vengeance from Isaac Abravanel to the Third Reich".

ראו גם: בן-ציון נתניהו, "פירושים מוטעים ועובדות כביכול" (תגובה של נתניהו במוסף "הארץ" בעקבות הראיון עמו), הארץ, מוסף "הארץ", 23 באוקטובר, 1998, עמ' 14-12. שרי מקובר-בליקוב, "האב" (ראיון עם נתניהו), מעריב, מוסף "סופשבוע", שלושה באפריל, 2009, עמ' 40-33; אבנר בן-זקן, "הבן, האב ורוח הקטסטרופה", הארץ, מדור הדעות, 23 באפריל, 2015. ארי שביט, "בצל ההיסטוריה", הארץ, אחד במאי, 2012.

David Myers, "Benzion Netanyahu: In Life and Death", *Jewish Journal*, May 15, 2012.

14 נורמן בנטוויטש, למען ציון: ביוגרפיה של ד"ר י"ל מאגנס (ירושלים: הוצאת מאגנס, 1957).

15 חיים ארלזזורוב, יומן ירושלים (תל-אביב, הוצאת מכללת פועלי ארץ ישראל, 1949), עמ' 209. ארלזזורוב תיאר את בנטואיץ' ביומנו בתאריך ה-11 בפברואר, 1932, יום לאחר התקרית באוניברסיטה.

16 לדין בהקמת הקתדרה, ראו: נחום גרוס, "מדעי החברה באוניברסיטה העברית עד 1948/9", בתוך: חגית לבסקי (עורכת), תולדות האוניברסיטה העברית (ירושלים: הוצאת מאגנס, 2005), עמ' 513-503.

1932, שבע שנים לאחר הקמתה של האוניברסיטה, היה "ירושלים - עיר השלום". בראיון שהתפרסם לפני ההרצאה ב"ג'ואיש כרוניקל" ותורגם לעברית ב"דאר היום" כמה ימים אחריה אמר בנטואיץ': "דומני שהעוול היותר גדול הנעשה כיום הוא, שהלאומיות הפכה לדת. על היהדות הוטל ללמד לעולם כיצד לכוון את המובן הלאומי והדתי למטרה עולמית אחת. כי ביהדות היו הדת והלאומיות קשורות ומחוברות זו לזו, ובכל זאת לא איבדנו מעולם את האידיאל שלנו להועיל לאנושיות כולה".¹⁷ בהרצאתו כתב בנטואיץ': "האוניברסיטה היא כאחות לבית המקדש. יכולים אנו אפוא לראות את האוניברסיטה כהביטוי החי והבולט ביותר של האידיאל, התופס את ירושלים כעיר השלום. אחת ממטרותיה התכופות צריכה להיות הפצת ידיעה רחבה של תרבות הערבים וספרותם בקרב היהודים. מנקודת ראות רחבה יותר תוכל האוניברסיטה לשאוף לכך, שתשמש כמתווך בין המזרח והמערב".¹⁸

בשביל הסטודנטים הלאומיים ואנשי "ברית הבריונים", בנטואיץ' הפציפיסט, ידידם של וויצמן ומאגנס, היה האויב האולטימטיבי, ההפך הגמור משאיפותיהם וחזונם: הוא התנגד למדינת לאום יהודית, לעבודה עברית, שמדירה לא יהודים, ולזכות הבלעדית של היהודים על ארץ ישראל. הוא תמך בפשרה ובהבנה עם הערבים והאמין שיש חשיבות רבה למשפט הבינלאומי ולחבר הלאומים, שהוקם לאחר מלחמת העולם הראשונה וסימן בעיניו "תמורה במשטר האנושות... המתהווה לעינינו למרות החושים הלאומיים הצרים, החוזרים ומתפרצים תמיד מחדש".¹⁹ לדבריו, "אנו צריכים להביט על השאלה הגדולה של התפתחות ארץ ישראל לא רק מנקודת מבט של התביעות שלנו, כי אם גם מנקודת מבט של חיפוש דרכים לשיתוף פעולה עם הלאומים האחרים אשר בארץ. אנו צריכים לעשות זאת לבסיס של מחשבתנו הפוליטית, ולהתחשב את טובת הארץ כולה לא פחות מאשר את התקדמותו של היישוב שלנו בתוכה".²⁰

בהרצאה נכחו כמה מראשי האוניברסיטה כמו מאגנס ומנהיגים ציונים בולטים, בהם מנחם אוסישקין, ארתור רופין, מאיר דיזנגוף וארלוזורוב. ואולם, תוך זמן קצר מרגע תחילת ההרצאה, "הקתדרה למען השלום נהפכת לשדה קרב", כפי שנכתב ב"דאר היום" ב-11 בפברואר 1932. "בנטואיץ' עלה על הבמה והתחיל לקרוא מן הכתב את הרצאתו. קולו היה חלש ומבטאו העברי היה אנגלי. אך החל לדבר והנה פצצת סירחון מתפוצצת באולם. את ההתפוצצות ליוותה קריאה של אחד הבחורים הלאומיים: לך עם הקתדרה הבינלאומית שלך אל המופת!".²¹

17 "פרופ' שלום - ראיון עם נורמן בנטוביטש", דואר היום, 16 בפברואר, 1932.

18 נורמן בנטוביטש, ירושלים - עיר השלום (ירושלים: הוצאת האוניברסיטה העברית, 1932), עמ' 20.

19 נורמן בנטוביטש, חבר הלאומים והמשטר הבינלאומי החדש (תל-אביב: הוצאת דביר, 1934), הקדמה.

20 נורמן בנטוביטש, "הקדמה", מתוך ספרו של ראובן גפני (וינשנקר), זכותנו ההיסטורית המשפטית על ארץ ישראל (ירושלים: הוצאת ספרית תורה ועבודה, 1933), עמ' 3-4. עוד כתב בהקדמה (שם) כי "אין ספק שבשבילנו, היהודים, חשוב מאוד לדעת את היסודות והנימוקים ההיסטוריים והמוסריים לתביעתנו לשוב לציון. דבר זה אנו מעריכים באמת כראוי. אבל באותו הזמן חשוב גם לדעת ולהטות אוזן לתביעות ההיסטוריות והמוסריות של התושבים האחרים בארץ זו. מדבר זה אנו רגילים יותר מדי להעלים עין... ארץ ישראל אינה בהווה ולא תהיה גם בעתיד, ארץ יהודית טהורה, כי הרי בה יושבים, ויישבו בה גם בעתיד, יהודים וערבים גם יחד. ואין להצטער על מציאות זו". על ההבדלים בין תפישות ברית שלום לאלו של וויצמן, ראו: גדעון שמעוני, האידיאולוגיה הציונית (ירושלים: הוצאת מאגנס, 1995), עמ' 361-351. היחסים בין בנטואיץ' לז'בוטינסקי היו עכורים בנוסף למחלוקות האידיאולוגיות ביניהם. ב-1926 סירב בנטואיץ' לאפשר לז'בוטינסקי לנאום באמפיאטרון של האוניברסיטה בנימוק שאין לקיים שם אסיפה פוליטית. ב-20 באוקטובר כתב לו ז'בוטינסקי: "לדעת, בירושלים שום מקום אינו צריך להיות סגור בפניי. ליהודים מנהגים פסולים וזיכרון גרוע. אין לעודד את שני הפגמים הללו. צר לי, אבל חרם גורר בעקבותיו תגובה בהתאם". ראו: שמואל כץ, ז'בו: ביוגרפיה של ז'בוטינסקי (תל-אביב: הוצאת דביר, 1993), עמ' 655. "ז'בוטינסקי אל נורמן בנטואיץ'", 20 באוקטובר, 1926 (מתוך ארכיון מכון ז'בוטינסקי. מספר אגרת: 4903).

21 "הקתדרה למען השלום נהפכת לשדה קרב", דואר היום, 11 בפברואר, 1932.

הכוכב הבלתי מעורער של המהומה היה אחימאיר: "בשם החוק אני עוצר אותך", פנה הקצין לאב"א אחימאיר, ששני שוטרי חרש עקבו את תנועותיו וצעדיו כל הזמן", נכתב ב"דאר היום". "אחימאיר מסרב ללכת. השוטרים דוחפים אותו. קשה להוציאו. אחימאיר משתטח על הארץ. סוחבים אותו החוצה ומכניסים אותו לחדר סמוך. שם נמצאו כבר כמה בחורים אסורים. הם מקבלים את אחימאיר בשירת 'שמאל הירדן'²².

נתניהו היה שותף מרכזי לניסיון למנוע מבנטואיץ' לנאום.²³ הוא ניסח את הכרוזים לפני ההפגנה והיה ממארגניה. אחיו, אלישע, לימים פרופסור למתמטיקה בטכניון, הכין את פצצת הסירחון. בשמונה בפברואר, כמה ימים לפני ההרצאה, התפרסם כרוז בגנותה, שעליו חתומים ארגוני הסטודנטים של הימין: "אל-על", "חולדה" (שבה היה חבר אברהם שטרן) ו"הסקציה של הסטודנטים הרביזיוניסטים באוניברסיטה העברית", שנתניהו היה מראשיה. "לא אנו מחוסרי המגן, משוללי זכות הגנה העצמית, לא אנו זקוקים עכשיו להטפה על ענייני השלום הבין-לאומי", נכתב בכרוז. עוד נכתב שהקמת קתדרה שכזו היא "תשובה אירונית מרגיזה לסבל הגדול, לאינקביזיציה הרוחנית שבו נתון הסטודנט היהודי בעולם", וכן ניסיון לחזק את מעמדה של ברית שלום, "שהיא אחד הגורמים העיקרים ביותר למשבר האידיאולוגי והפוליטי של הציונות". בכרוז תקפו ארגוני הסטודנטים את בנטואיץ' וטענו ש"אין מקום באוניברסיטה העברית לפרופסור השואף לצמצמה בהגבלות האנטישמיות". "אנו יודעים", נכתב, "את התנגדותו הקיצונית והממושכת להגשמה של אוניברסיטה עברית ממשית... הסטודנט הלאומי אינו יכול להסכים לכך ומביע את מחאתו בכל תוקף".²⁴

בעקבות האירועים קיימה האוניברסיטה חקירה פנימית ודרשה מהארגונים הבהרות בנוגע לכמה משפטים בכרוז.²⁵ עיתון "הארץ", שקודם לכן סיקר התפרעויות של סטודנטים אנטישמים באוניברסיטאות באירופה, התייצב לצד בנטואיץ' והדפיס את ההרצאה במלואה עוד באותו שבוע. משה גליקסון, עורך העיתון, שלא היה שותף לעמדותיו הפציפיסטיות של המשפטן, גינה את המפגינים ואת הפגיעה בחופש הביטוי בחריפות. "המושג 'חילול השם' של העדר רגש הכבוד הציבורי והלאומי קפח כנראה בימנו את תקפו ומשמעותו", כתב, "כאב הוא ובושה, שאנו לומדים לדרכי הברברים

22 שם

23 נתניהו, שלמד בנעוריו בבית המדרש למורים, שייסד דוד ילין בבית הכרם, המשיך בתום לימודיו ללמוד באוניברסיטה העברית והיה תלמיד מובהק של יוסף קלוזנר. בפיקוח של קלוזנר ערך נתניהו את העיתון "הירדן" ואת כתב העת "ביתר", ושנים לאחר מכן גם קיצר בשבילו את המגנס אופוס על ההיסטוריה של הספרות העברית החדשה וערך תחתיו כמה כרכים של האנציקלופדיה העברית (כרכים ב' עד ח') כאחראי על מחלקת מדעי הרוח. לאחר מותו של קלוזנר ועד 1962 (כרכים ט'-טו') היה נתניהו העורך הראשי של האנציקלופדיה. ישעיהו לייבוביץ', שעבד לצדו של נתניהו והחליף אותו, היה אחראי על מחלקת מדעי הטבע. ראו: יוסף קלוזנר, קיצור ההיסטוריה של הספרות העברית החדשה (ירושלים: הוצאת "מדע", 1954).

24 "משום מה מתנגדים הסטודנטים הלאומיים לקתדרא לשלום בין לאומי?", כרוז של ההתאגדויות הלאומיות של הסטודנטים באוניברסיטה העברית, שמונה בפברואר, 1932 (מתוך ארכיון האוניברסיטה העברית).

25 האוניברסיטה דרשה מארגוני הסטודנטים הבהרות בנוגע למשפטים הבאים בכרוז: (1) "הקתדרה משמשת רק כסות למזימות פוליטיות" (2) "אנו רואים בכך (יצירת הקתדרה) תשובה אירונית מרגיזה לסבל גדול" (3) "אין מקום באוניברסיטה לפרופסור השואף לצמצמה בגבולות האנטישמיות". נתניהו וראשי ארגוני סטודנטים אחרים הבהירו ב-26 בפברואר במכתבם, שנשלח למאגנס כך: בנוגע למשפט הראשון: "כל עצם המשפט הזה דן אך ורק באוניברסיטאות הגדולות, הנזכרות שם, ואין להם שום יחס אל האוניברסיטה שלנו. ובנוגע לאוניברסיטה העברית נאמר שם: 'שלקתדרה זו אין בשבילנו כל חשיבות מעשית'". בנוגע למשפט השני: "המלה 'אירונית' אינה באה להוסיף על הדברים הבאים אחרית, והיא מתפרשת מתוך העניין (קונטקסט) וכירושה, שהקמת הקתדרה הזו מתקבלת על ידי הסטודנטים היהודים שבועולם באירוניה". בנוגע למשפט השלישי: "פרופ' בנטביץ' גלה את דעתו שאין האוניברסיטה העברית צריכה לשמש פתח חדש לסטודנטים היהודים הסובלים מנומרוס קלויזוס בחוץ ושאין צורך בלימודים שימושיים באוניברסיטה העברית, אלא יש לצמצמה בחקירה מפשטת. היוצא מזה שבאופן כזה מרחיקים למעשה את הסטודנט העברי מלבוא הנה, כמו שעושות האוניברסיטאות האנטישמיות של אומות העולם". ראו: "מכתב לקנצלר האוניברסיטה העברית, י.ל. מעגעס, 26 בפברואר, 1932 (מתוך ארכיון האוניברסיטה העברית).

המודרניים באירופה של המאה העשרים. דומה שמעשי הסטודנטים הנא"צים משמשים דוגמא ומוכפת לקצת מצעירינו".²⁶

ב-19 בפברואר, "אבא סיקרא", אחד משמות העט של אחימאיר, הגיב לדבריו של גליקסון ולעג לו ב"חזית העם", הביטאון הקיצוני והקולני של "ברית הבריונים": "העיתון 'האפור', הנערך על ידי איש 'האבל' ו'האולם', הד"ר לפילוסופיה (גליקסון. ע.ע), הזדרז והדפיס את כל הנאום שנשא נורמאן בנטביטש... העיתון קנה לו שם בעתונות ב'זריזותו' וב'ערנותו', ועתה, ... קנה לו העורך שם בל יימחה של אדם 'מנומס'. בשביל אחימאיר, בנטואיץ' היה מתבולל קיצוני, שעמדותיו מסכנות את הציונות ומאיימות על קיומה. בעיניו, הרצאתו על ירושלים היא למעשה מיסיונריות נוצרית, אנטי-יהודית משום שהיא מתנגדת ללאומיות ומזהה אותה עם מלחמה ומטיפה לאוניברסליות וקוסמופוליטיות. "אפילו המיסיונר הפיקח ביותר לא היה יכול להפעיל מידה כזאת של השפעה, עד כי הלל זה על הנצרות יבוא בעיתון המתיימר להיות ציוני!", זעק אחימאיר.²⁷

"מאגנס רדי!", נכתב באותו יום בכותרת הראשית של "חזית העם", "זאת היא דרישת היישוב והיהדות, שאינם יכולים להשלים עם השיטות הקומוניסטיות ברדיפת ציונים השולטות ברמה על הר הצופים". ארלוזורוב, שכונה ב"חזית העם" בשם "ערלוזורוב", "הינוקא האדום" ובכינויי גנאי אחרים הואשם שם כמי שהזמין את השוטרים באישור של מאגנס כדי לפזר את ההפגנה ב"הר הבוגדים", משכנה של "כנופיית הבוגדים". "מפקד המשטרה למעשה היה ד"ר חיים ארלוזורוב", נכתב, ש"לא הסתפק בתפקיד של ראש השוטרים כי אם גם מלא תפקיד של שוטר, בהרביצו מכות".

ארלוזורוב, מצדו, כתב למאגנס מכתב מיד לאחר ההפגנה: "אין צורך לומר כמה אני והנהלת הסוכנות כולה מצטערים יחד אתו על המקרה שקרה אתמול בכתלי האוניברסיטה ושהיה בו משום חלול כבודה וחלול כבוד עמנו כולו", כתב, "עם זה עלי לציין, שלא אוכל להשתחרר מן ההרגשה כי חלק מן האשמה חל גם אלה האחראים לסדור ההרצאה, על שלא מצאו לנחוץ להתייעץ בעניין זה עם הנהלת הסוכנות".²⁸ ביומנו תיאר ארלוזורוב את המפגינים כקבוצה קיקיונית ואלימה, כ"כנופייה קטנה של בני הפקר שאינם יודעים מעצור" והוסיף כי "התביישתי בעומק לבי... בשעה שעזבנו את הר-הצופים הייתי

26 משה גליקסון (מ.ג.), "על הפרק", הארץ, 12 בפברואר, 1932. בימים שקדמו להפגנה בהר הצופים וביום שבו דיווח עליה, דיווח "הארץ" גם על מהומות אנטישמיות באוניברסיטאות בווינה (29 בינואר) ובברלין (11 בפברואר) ובמקומות אחרים.

27 אבא סיקרא, "בנטביטש המתבולל – והמיסיונר", חזית העם, 19 בפברואר, 1932. פורסם גם בקובץ רשימות פרי עטו של אחימאיר, ראו: אב"א אחימאיר, ברית הבריונים (תל-אביב: הוועד להוצאת כתבי אחימאיר, 1972), עמ' 199-195.

28 חיים ארלוזורוב, "מכתב ל.ל. מאגנס", 11 בפברואר, 1932 (מתוך ארכיון האוניברסיטה העברית).

נבוך ומדוכא כל כך, שפיקפקתי אם כדאי ללכת אותו ערב לבית הממשלה".²⁹

"חזית העם", שגם גייס תרומות למען "אסירי המחאה", לא חשש למתוח ביקורת חריפה על קלזנר, ידיד של בנטואיץ', והציג אותו כפחדן וכ"פקיד של מאגנס".³⁰ נתניהו, לעומת זאת, העריץ אותו והשקפתו באותן שנים נעה בין נאמנות לאב הרוחני, איש שלומו באוניברסיטה, ושמירה על כבודו, למשיכה לאח הרוחני, אחימאיר, שאמנם היה קיצוני יותר, אולם מבחינה רעיונית היה במרחק נגיעה ממנו. אחימאיר ומפגינים אחרים, שלא היו סטודנטים, נשפטו בבית משפט ונידונו לחודש מאסר.

נח בן-טובים, שהיה אחד משותפיו של נתניהו ב"סקציה של הסטודנטים הרביזיוניסטים", וכמה סטודנטים מאגודות אחרות, בהם דוד רזיאל, הושעו מהלימודים לאחר שהתווכחו עם ראשי האוניברסיטה בזמן החקירה. ב-14 בפברואר הודיעה האוניברסיטה שהיא אינה מכירה עוד בארגונים, שהיו מעורבים בחלוקת הכרוז, ונקטה בצעדים משמעותיים נגד סטודנטים נוספים. באותו יום שלח נתניהו מכתב להנהלת האוניברסיטה. במכתב מגבה נתניהו, בשם חברי "הסקציה", את עמיתיהם המושעים. "כולם אחראים במידה שווה על גילוי הדעת של הסטודנטים הלאומיים, ומזדהים עם עמדתם", כתב.³¹ "מגנס מוציא גזר דין אינקביזיציוני על ציונים", נכתב ב"חזית העם".³² אפילו גליקסון, במאמר ב"הארץ", שהתפרסם כעבור כמה ימים, מתח ביקורת על העונשים, שהטילה האוניברסיטה על הסטודנטים.³³

שבועיים לאחר מכן דיווח "חזית העם" על אספת סטודנטים, שדנה בתקרית. בן-טובים ניסח את עמדת "הסקציה" כך: "בין הסטודנטים ישנם שני מחנות. המחנה הליקבידטורי, הברית שלומי, עם מגנס בראשו. במחנה הזה נכללים גם אנשי מפא"י, ולעומתם המחנה הלאומי. בין שני המחנות לא ישרור שלום. אנחנו במכללה אבנגרד של תנועת נוער ציונית ענקית. מאחורינו עומד כל העם היהודי הבלתי מכור. ידענו להילחם במוסדות רקובים, ולא נירתע במלחמתנו בריקבון שבה הצופים. מגנס ויתר למען "השלום" על כל ארץ ישראל, אבל למען השלום לא ויתר על הרצאה אחת".³⁴

בשביל נתניהו הצעיר הפכה ההפגנה באוניברסיטה למורשת קרב, לאירוע שבו נכנסו לאולם אחד ביום

29 חיים ארלוזורוב, יומן ירושלים, עמ' 207. באותה רשימה מעשרה בפברואר, 1932 (עמ' 207-206) הוסיף: "עליתי לאוניברסיטה, להרצאת הפתיחה של בנטואיץ' על 'ירושלים – עיר השלום'. הד"ר מגנס לא סיפר לנו כי משהו 'מתבשל' ולא הכין אותנו למה שעלול להתרחש, ולכן לא הייתי מוכן למשהו יוצא בגדר הרגיל. רמז ראשון נרמזתי עם הידיעה שנמסרה לי בשעת כניסתי לאולם, על שלושה כרוזים שחולקו הבוקר בחתימת ארגוני סטודנטים שונים. היה כבר מאוחר מדי לעשות דבר. אך פתח בנטואיץ' בהרצאתו פרצה שערוריה ונשתלטה מהומה, עד שקראו לשוטרים בריטיים, שאסרו כחמישה-עשר מחברי 'הנוער הלאומי' בראשותו של אבא אחימאיר. מי שלא ראה בעיניו מחזה זה לא ידע לעולם את מידת הכיעור והמיאוס שבו. לאנגלים לא אכפת דבר; הערבים יצהלו; אנשים מן החוץ יראו בכך שערוריה אוניברסיטאית רגילה ותם ונשלם! ... הטענה בדבר המשטרה שאין להרשות לה להיכנס לאוניברסיטה – אינה מתקבלת על לבי. כל עוד יהיו חוליגנים באוניברסיטאות – יהיו גם שוטרים! איני יכול להסכים למוסר של ראשי אוניברסיטאות אנטישמיים, המכריזים על בני האוניברסיטה כעל מקום קדוש, בלי שיתנו את הדעת לפשעים המתחוללים בהם. אולם איומה היא השיטה הנלחמת בדעות השנויות במחלוקת על ידי פרעות, ואיום פי כמה המראה של קהל העומד חסר-אונים מול מעשי אימתנות... מצד שני נראה לי כי לא טיפלו כלל בדבר. אם ידעו שלטונות האוניברסיטה אפילו שמץ ממה שעתידי להתרחש אסור היה להם לפתוח את אולם ההרצאה לקהל; היה עליהם להימלך בדעתנו; היה עליהם להתיר את הכניסה אך לאורחים מוזמנים בלבד".

30 "הפרופ' קלויזנר", חזית העם, 19 בפברואר, 1932.

31 בן-ציון נתניהו, "מכתב להנהלת האוניברסיטה", 14 בפברואר, 1932 (מתוך ארכיון האוניברסיטה העברית).

32 "אחרי המהומות במכללה מגנס מוציא גזר דין אינקביזיציוני על ציונים", חזית העם, 16 בפברואר, 1932.

33 משה גליקסון, "על הפרק", הארץ, 17 בפברואר, 1932.

34 "אסיפה כללית של הסטודנטים במכללה", חזית העם, אחד במארס, 1932.

חורפי אחד ב-1932 כמעט כל אויביו: בנטואיץ', מאגנס, וויצמן, שהקתדרה נקראה על שמו, ארלוזורוב ורעיון השלום הנצחי, שאותו ניסה לקדם בנטואיץ' בהוצאתו. מעתה ואילך, היה בעיקר לאיש של מלים, ובשנים 1933 ו-1934 הקדיש את מרבית זמנו לכתיבה, ובעיקר לעריכה, בעיתון "הירדן" ובכתב העת "ביתר".³⁵

מתחת לסמליל הגדול של "הירדן", שבמרכזו איור של ארץ ישראל על שתי גדותיה, התנוססו שמותיהם של שני האבות הנוספים, הרוחניים, של נתניהו: קלוזנר, "ראש מועצת המערכת", שאותו הגדיר נתניהו כ"נושא דגלה של הרנסנסה העברית", וז'בוטינסקי, שעל השתתפותו הקבועה התגאה העיתון.

"הירדן" היה מאופק יחסית בהשוואה לעיתונים קולניים כמו "העם" (1931) ו"חזית העם" (1932-1934), שהשווה בין היטלר, סטאלין ובן-גוריון.³⁶ התפרסמו בו ידיעות חדשותיות מהארץ ומהעולם, במיוחד כאלה שעקבו אחר המתחולל בגרמניה וגם מאמרים מאת ז'בוטינסקי וקלוזנר. כתבו בו גם רוויזיוניסטים אחרים וסופרים ומשוררים, שמקורבים לתנועה הרוויזיוניסטית: מנהיגי "ברית הבריונים", אחימאיר, שפירסם שם כמה רשימות מיומן הכלא שלו, יהושע השל ייבין, הסופר והמתרגם, מחבר "ירושלים מחכה", שערך את "חזית העם", ואורי צבי גרינברג, אחד המשוררים הפוליטיים החשובים בשירה העברית, אם לא החשוב שבהם.³⁷

כתבו בו גם דמויות מרתקות ויצאות דופן, אם כי פחות מוכרות מאחימאיר ואצ"ג, כמו זאב (וולפגנג) פון-וייזל, שערך את העיתון "העם" ב-1931, כתב ספרים על האסלאם, אינספור מאמרי דעה וגם פירסם ב"הירדן" רומן בהמשכים בשם "הקרב בגלובע". במחאה על גל מעצרים שביצעו הבריטים ("השבת השחורה") ב-1946, פון-וייזל, שהיה אחד העצורים, שבת רעב 28 ימים, ותיעד תקופה זו ביומנו;³⁸ קלמן כצנלסון, שב-1964 עורר סערה בעקבות ספרו האולטרה-פרובוקטיבי, "המהפכה האשכנזית", שבו

35 ארי שביט, ברשימה לאחר מותו של בן-ציון, כתב: "באחת הפגישות שלנו עלינו על מוקש. בן-ציון נתניהו סיפר לי בגאווה רבה כי אחד המעשים הפוליטיים שהוא גאה בהם ביותר הוא הפיצוץ של הרצאה של איש ברית שלום, נורמן בנטואיץ'. בפעולה הנועזת היא פגש את צילה וכך באה משפחתם לעולם. בעיה: נורמן בנטואיץ' היה אחיו היקר והאהוב של סבא שלי. לא יכולתי לחסוך מהפרופסור את המידע החתרני הרגיש. לרגע השתררה דומיה מעיקה בחדר. הוא הביא בי ואני הבטתי בו, אך לבסוף שנינו חייכנו". ראו: ארי שביט, "בצל ההיסטוריה", שם. משפחת נתניהו באה לעולם בשלב מאוחר יותר: צילה התחתנה תחילה עם חברו של נתניהו ל"סקציה", בן-טובים, ונסעה עמו ללונדון. כעבור כמה שנים עזבה את בן-טובים ואת בריטניה וחיידשה את הקשר עם נתניהו. השניים התחתנו ב-1944 בניו יורק. יוני, הבן הבכור, נולד ב-1946, בנימיני ב-1949. הבן הצעיר, עדו, נולד ב-1952. ראו: רונית ורדי, שם, עמ' 60-47. לכתבה על צילה נתניהו, ראו: טל שלו, "מאחורי אשת הצללים: סיפור חייה של אם ראש המשלה", וואלה (16 בספטמבר, 2012).

36 לאחר שכשלו הניסיונות להפוך את העיתון "חזית העם", שיצא לאור מ-1932, לעיתון היומי הרשמי של התנועה הרוויזיוניסטית הוחלט במוסדות הצה"ר ובהסכמת ז'בוטינסקי על הקמת "הירדן". הגיליון הראשון שלו יצא לאור באפריל 1934, ונתניהו, שערך קודם לכן את כתב העת "ביתר", מונה לחבר מערכת והיה עורך בפועל של העיתון לכמה חודשים. "הירדן" נקלע לחובות כספיים כבר בתחילת דרכו. הוא נסגר במאי 1935 בידי השלטונות הבריטיים, וזמן קצר לאחר הוצאתו המחודשת באוגוסט של אותה שנה הפך לשבועון עד שנסגר ב-1939 ונבלע בעיתון "המשקיף". לפעילותו של נתניהו ב"הירדן" ולסיבות להקמת העיתון, ראו: ח. בן-ירוחם, העלילה הגדולה: לפני רצח ארלוזורוב ולאחריו (תל-אביב: הוצאת מכון ז'בוטינסקי, 1982), עמ' 154-148. ח. בן-ירוחם, ספר בית"ר (ירושלים ותל-אביב: הוצאת הוועד להוצאת ספר בית"ר, 1969), כרך 2, עמ' 105-102. על היחס השלילי של ראשי תנועת העבודה לעיתון, ראו: דוד בן-גוריון, זכרונות – כרך שני 1934-1935 (תל-אביב: הוצאת עם עובד, 1972), עמ' 113, 213, 244. ראו גם: מינה גראור, עיתונות ומפלגה: קשרי הגומלין בין המפלגה הרביזיוניסטית לעיתוניה (ירושלים: מכון ז'בוטינסקי, 2002), עמ' 130-110.

37 לדיון בהגותו של אורי צבי גרינברג, ראו: דן מירון, אקדמות לאצ"ג (ירושלים: מוסד ביאליק, 2002). לדיון בשירה פוליטית בישראל, ראו: יוחאי אופנהיימר, הזכות הגדולה לומר לא (ירושלים: הוצאת מאגנס, 2003).

38 זאב פון וייזל, תשעים ושניים ימי מעצר וצום (תל-אביב: הוצאת נ. טברסקי, 1947).

קרא להפרדה בין אשכנזים ומזרחים;³⁹ או יוסף שכטמן, מקורבו של ז'בוטינסקי, שחיבר עליו ביוגרפיה ועסק כל חייו בשאלות שנוגעות לטרנספר וחילופי אוכלוסין ולמעמדו של עבר הירדן המזרחי. ב-1965 כתב שכטמן ספר בשם "המופתי והפיהרר", וטען ש"אין זה מקרה שההתחלה של ההשמדה הגופנית השיטתית של יהדות אירופה חלה במידה רבה עם בואו של המופתי למחנה הצייר – ראשית לאיטליה ואחר כך, כעבור שנים עשר ימים, לגרמניה".⁴⁰ כדי להבין את הרקע שהביא לכך שבנימין נתניהו טען שרעיון השמדת היהודים היה של המופתי של ירושלים, חאג' אמין-אל חוסייני, ולא של היטלר, יש לחזור אל ספרו של שכטמן, ידידו של האב בן-ציון. בנוסף, ב"הירדן" עבד גם חבר קרוב של נתניהו באותה תקופה, אוריאל היילפרין, שבעיתון זה חתם לראשונה בשם העט "יונתן רטוש". ב-1937 מונה רטוש לעורך, אולם בהמשך פוטר בגלל השקפותיו.⁴¹

נתניהו ערך את "הירדן" לתקופה קצרה ומשמעותית ב-1934 ועד מות אביו, ובתקופה זו פרשת ארלוזורוב ו"עלילת הדם" נגד הרוויזיוניסטים האפילו על כל השאר. "נראה, שהדגל התכול-לבן, זה סמל האחוה והאחדות הלאומית, שהניף בראשה הרצל, הקברניט האלוהי שלנו, הולך ומצטבע בשנת ה-30 למותו בצבע זר, בצבע דגלם של נושאי האידיאולוגיה המעמדית, של נושאי ההתפוררות והמשטמה הפנימית", כתב נתניהו במאמר ב"ביתר" לפני הקונגרס הציוני ה-18, שהתקיים לאחר רצח ארלוזורוב, "זאת בשעה ש"הרביזיוניזם זכה לגשם של רוק בלתי פוסק ולתואר הנכבד של 'ראדיקליסמוס דסטרוקטיבי'".⁴²

ב-1980 התייחס נתניהו במבט לאחור לימי רצח ארלוזורוב, "ששימש עילה למפלגות השמאל בציונות להפיץ את העלילה, שהרביזיוניסטים, או אחדים מחבריהם הקיצוניים, זממו את הרצח ואף ביצעוהו". במאמר שהתפרסם בספר "הנסיך השחור", שמוקדש ליוסף כצנלסון, ממנהיגי "ביתר", שהיה האיש, שלפי נתניהו דיבר על לבו של אביו ושיכנע אותו להתגייס למאבק להקמת הוועד הציבורי בראשות הרב קוק, כתב שאלה היו ימים ש"תנועתנו, תנועת הצה"ר, שימשה מטרה לרדיפות והשמצות, למעשי אלימות ועלילות זדון, שכמותן לא ידעה אולי שום תנועה בישראל" והדגיש כי הוא מאמין שבתקופה זו נקבע "גורלה של הציונות".⁴³

השם נתניהו אפילו מוזכר בעדויות במשפט, כמי שנפגש עם אחימאיר בירושלים בערב הרצח. דוד לוצ'ינסקי, ששיר שכתב בשם העט "אלדד" התפרסם ב"חזית העם" באותו יום, העיד כי טייל ברחוב יפו. כך אמר לפי כתבה ממאי 1934, שסיקרה את המשפט בשביל העיתון "דבר": "עברתי ליד חנות סטימצקי. היה אור בחלון. עמדו לידי אנשים. הכרתי ביניהם את אחימאיר, אבניאלי ונתניהו. את הרביעי לא ידעתי. אחימאיר אמר לי שלום ואמר: הדפסנו את שירך בגיליון של היום. אמרתי שאיני שבע רצון כי

39 קלמן כצנלסון, המהפכה האשכנזית (תל-אביב: הוצאת אנך, 1964).

40 יוסף שכטמן, "השוותפות מופתי-אייכמן", חרות, 21 בספטמבר, 1960. לספרו על היטלר והמופתי, ראו: Joseph B. Schechtman, *The Mufti and the Fuehrer* (New York: T. Yoseloff, 1965).

41 לביוגרפיה על רטוש, ראו: יהושע פורת, שלח ועט בידו: סיפור חייו של אוריאל שלח (תל-אביב: הוצאת מחברות לספרות, 1989). ראו גם: אהוד בן עזר, אין שאננים בציון: שיחות על מחיר הציונות (תל-אביב: הוצאת עם עובד, 1986), עמ' 230-260, 342. לדיון בעבודתו של רטוש כעורך "הירדן", ראו: פורת, שם, עמ' 118-80.

42 בן-ציון נתניהו, "בערב הקונגרס ה-18", ביתר: ירחון לשאלות החיים, המדע והספרות (ירושלים: הוצאת י.אור וב. נתניהו, 1933), עמ' 88-89.

43 בן-ציון נתניהו, "הנסתר והנגלה בפרשת יוסף כצנלסון", הנסיך השחור (תל-אביב: הוצאת מכון ז'בוטינסקי), עמ' 41-34.

יש שגיאות דפוס ושורות אחדות חסרות, וזה חשוב מאד לגבי שיר. לנתניהו שערות ארוכות". אחימאיר נראה "חלש וצנום מאוד, פניו חיוורים כלאחר מחלה", נכתב באותו יום ב"דאר היום", שסיקר את עדותו בבית המשפט באהדה, "פעם נשען בידי על גבי השולחן ופעם על המשך המחיצה של שולחן השופטים. מוסרים לו כובע, הוא חובשו בצורה ארעית ונשבע כחוק, שיספר את האמת". אחימאיר העיד: "ברחוב יפו, התעכבתי לרגע אחד על יד חלון העיתונים של סטימצקי. ראיתי שם אנשים. היו שם עוה"ד אבניאלי ונתניהו. אז, כמדומני, היו לנתניהו שערות ארוכות".⁴⁴

ח. בן-ירוחם, שמו הספרותי של חן מלך מרחביה, שהיה חבר ב"ברית הבריונים" וכתב רבות על התנועה הרוויזיוניסטית, מציין ב"ספר בית"ר" ובספרו על פרשת ארלוזורוב, "העלילה הגדולה", כי מלבד מאמרים שנחתמו בשם "ב. נתניהו" ומאמרים רבים אחרים, שנכתבו בעילום שם, השתמש בן-ציון בשמות עט, בהם "ב. סוקר", "ניתאי" ועוד (הבן בנימין קיצר את שמו ל'בן ניתאי' בשנים מרכזיות בחייו בארה"ב).⁴⁵ נתניהו לא היה יוצא דופן. רבים מבני דורו, מימין ומשמאל, נעזרו בשמות עט. אחימאיר, כזכור, חתם בשם "אבא סיקרא", אבל גם בשמות רבים אחרים כמו "א. אסיר ציון", "א' קורא", "סתם מקשן" ועוד.

בכמה מרשימותיו ב"בית"ר" וב"הירדן" ובמקומות אחרים כתב נתניהו על לשון, שפה והגותו של קלוזנר; על התיישבות בכפר לעומת התיישבות בעיר ועל עבודה עברית והסכנה ב"התפשטות העבודה הערבית";⁴⁶ ואולם, עיקר חצי הביקורת שלו הופנו כלפי ההנהגה של זמנו, במיוחד וויצמן ומקורביו "מסלפי הציונות",⁴⁷ שבמקום ליזום ולדאוג לאינטרסים של היהודים מביאה להרס ול"פוליטיקה של ליקוודאציה ציונית";⁴⁸ העיתונות הממסדית, ש"יש לה דאגה, כיצד להיחלץ מן הבור העמוק והמכוער של עלילת דם שנושאה חפרו מתוך עיוורון ורשעות ושנאת אחים ללא גבול";⁴⁹ ולכל מה שמדיף ריח של שמאל, קוסמופוליטיות, סוציאליסמוס, קומוניסמוס ואיסמוסים אחרים.

כל אלה מעוררים את ההמונים ונותנים יד ל"תוכנית האבדון" של הציונות. "סוף נאה מכינים לכם כאן – והסוף הזה שמו: מדינה ערבית בא"י", כתב "ב. נתניהו". בששה ביוני 1934.⁵⁰ "השמאל מביא סכנת משבר על א"י", כתב "ב. סוקר" ב-24 בינואר 1935. "הוא נלחם בכל יהודי, שאינו כפוף לו, בכל יהודי שמבקש להיות בא"י בלא המרות של הדיקטטורה השמאלית".⁵¹ "הרעיון של שחרור עם ותקומתו המדינית, רעיון הקמתה של מדינה יהודית עם כל האטרבוטים שהם הכרחיים למדינה, עם כוח ממלכתי ריאלי וכו' הוא פסול בעינה של הציונות הסוציאליסטית", כתב "ב. סוקר", "רעיון כזה נראה 'שוביניסטי' ו'אימפריאליסטי' יותר מדי בעיניהם של 'מתקני העולם'... הקריטריון היחידי לתקפה המוסרי של

44 "משפט רצח הד"ר ארלוזורוב", דואר היום, 25 במאי 1934. "משפט הרצח", דבר, 25 במאי 1934.

45 ח. בן-ירוחם, העלילה הגדולה, עמ' 154. ח. בן-ירוחם, ספר בית"ר, שם.

46 בן-ציון נתניהו, "דרכנו בשאלת העבודה העברית", הירדן, תשעה בנובמבר, 22 בנובמבר, 23 בנובמבר, 1934.

47 בן-ציון נתניהו, "ריכוז או תכנית קונסטרקטיבית", דואר היום, ארבעה בינואר, 1931. לביקורת הרוויזיוניסטית על וויצמן, ראו: זאב לקויר, תולדות הציונות (ירושלים ותל-אביב: הוצאת שוקן, 1974), עמ' 269-304.

48 בן-ציון נתניהו (ב. סוקר), "בסימן הליקוודאציה הציונית", הירדן, ארבעה בדצמבר, 1934. ראו גם: "תוכנית האבדון מוכנת – ואתם?", הירדן, ששה ביוני, 1934.

49 בן-ציון נתניהו, "תכנית האבדון מוכנת – ואתם?", שם.

50 שם.

51 בן-ציון נתניהו (ב. סוקר), "כיצד מביא השמאל סכנת משבר על א"י", הירדן, 24 בינואר, 1935.

הציונות הוא בעיניהם מידת התועלת שהביאה להמוני הערבים".⁵²

"ב. סוקר" גם כותב בנובמבר ובדצמבר 1934 רשימות ביקורתיות על האוניברסיטה העברית בשם "האוניברסיטה 'שלנו'", שמנתקת בעיניו מהפוליטיקה ומהלאומיות היהודית. היא נשלטת בידי רעיונותיו של אחד העם והפכה ל"מרכז של אותה שיטה, שבמשך זמן מרובה עמדה כעצם בגרונה של הציונות, שיטת 'ברית שלום'. חלק גדול מהפרופסורים והעובדים שבאוניברסיטה מתפארים שאינם לאומיים אלא עובדים מדעיים טהורים בלבד, אף על פי שאין 'המדע הטהור' מפריע אותם מלהתערב בשעת הצורך לטובת המפלגות המרכסיסטיות דוקה שבציונות". לפי "ב. סוקר", 'היכל האוניברסיטה' הוא קר, ורוחה הלוהט של תנועת שחרור לאומית אינה נושבת בין כתליו".⁵³

ברוך ז'בוטינסקי, נתניהו האמין שהמטרה "האחת והיחידה" של הציונות היא דמוגרפית - השגת רוב עברי בארץ ישראל.⁵⁴ לדבריו, האינטרס של ממשלת המנדט הוא הפוך, בשעה שההנהגה הציונית חסרת אונים ועיוורת. "אנו מתבוננים בשלווה בהתפתחות העניינים", כתב בנובמבר 1934, "בלא להבין כל מה שעניינו רואות. אבל - הנה ימים באים וארץ זו, שהיא רוגעת כיום כאגם, תרעש כמצולה רותחת... יום יבוא והיישוב העברי יכיר פתאום את דמותם האמיתית של בני המדבר הענווים, הכורעים כיום על פת לחם לפני שערן של האכר העברי. יום יבוא והמוני החורנים, הבידואים והדרוזים יזכירו למתיישב היהודי, משולל חוש המציאות, את הסביבה האמיתית שבה הוא נתון".⁵⁵

הכתיבה על הצורך בעלייה המונית של יהודים לארץ ישראל התפרסמה במקביל להתגברות התקריות האנטישמיות באירופה והתחזקותו של "ההיטלריסמוס". בינואר 1935, כמה חודשים לאחר שהיטלר הפך לשליט יחיד בגרמניה, לאחר מותו של הנשיא הינדנבורג, השתמש נתניהו במלה "שואה" כדי לתאר את מידת האיום על היהודים באירופה. במאמר "בחזית האש של היטלר" כתב "ב. נתניהו" כי "אנו עומדים

52 בן-ציון נתניהו (ב.סוקר), "סיבותיו ותוצאותיו של הסכם החולה", הירדן, אחד בדצמבר, 1934.

53 בן-ציון נתניהו (ב. סוקר), "האוניברסיטה שלנו", הירדן, 30 בנובמבר, 1934, שניים בדצמבר, 1934.

54 במאמרו על יוסף כצנלסון (עמ' 39-40), נתניהו משווה בין יחסם השונה של כצנלסון וז'בוטינסקי בנוגע לרוב יהודי בארץ ישראל ולדמוקרטיה: "לא היה, כידוע, מי שהירבה כז'בוטינסקי להדגיש את זכויותיהם של היהודים על ארץ ישראל. אף על פי שבור היה, שעמנו יהא זכאי להקים את שלטונו העצמי בארץ רק לאחר שיקים בה רוב יהודי. מפני כן ראה ביצירתו של רוב זה את "המטרה הסופית" של הציונות. יוסף התנגד להשקפה זו. סבור היה, שאחת משתיים: אם יש ליהודים זכויות בעלות על ארץ ישראל, מפני מה יש להתנות את שלטונם עליה ביצירתו של רוב יהודי דווקא? ואם העיקר הדמוקרטי חשוב הוא עד כדי כך, שיש בו כדי למנוע שלטון כזה, הרי ניתנת בזה ממילא זכות השלטון לערבים, שהיו ומהווים את רובה של האוכלוסייה. קיצורו של דבר, יוסף התנגד להשקפה, שהתנתה את העצמאות היהודית בארץ בקיומו של רוב יהודי בה והאמין שהריבונות היהודית צריכה להפוך לעובדה בלי קשר להווייה של רוב ומיעוט. זוהי אני מה שסיפר לי יוסף, כשחזר מאחת מוועידות התנועה, על השיחה, שהיתה לו עם ז'בוטינסקי בעניין זה ועל עמדתו של ז'בוטינסקי לגבי השקפתו, שאין הכרח ברוב יהודי כתנאי לשלטון בארץ. ז'בוטינסקי לא יתר כמלוא נימה. השלטון היהודי יקום, אמר, רק לאחר שיהיו היהודים 51 אחוז מן האוכלוסייה. ההיסטוריה הלכה, כמובן, בכיוון אחר. השלטון היהודי על הארץ הוקם כשהעם היהודי עדיין היה מיעוט במולדתו".

55 בן-ציון נתניהו, "דרכנו בשאלת העבודה העברית", הירדן, שם.

בכני שואה איזומה, מעין זו שהציפה את העולם היהודי בתקופות מסעי הצלב".⁵⁶

נתניהו, שבשנים אלו החל להתעניין יותר ויותר באנטישמיות הישנה והחדשה, הרבה להשוות בין רדיפות היהודים בימי הביניים לרדיפות היהודים בימי היטלר באירופה ונעזר לשם כך בציון ה"אוטו דה פה", הטקס האכזרי והפומבי, שבו גזרה האינקוויזיציה את דינם של נאשמים בכפירה: "כל השטח העצום מן האורל עד הרינוס, במת או-טו-דה-פה, שעורכת אירופה לעם היהודי, וזיקיה של מדורה עצומה זו נשלבים אף מעבר לרינוס, אל צרפת, אנגליה וארה"ב".⁵⁷ כשנתיים קודם לכן, במאמר "בערב הקונגרס ה-18", שהתפרסם ב"ביתר", נתניהו הגדיר את המשטר הנאצי כ"אינקוויזיציה גרמנית".⁵⁸ במאמר ב"הירדן" מאוגוסט 1934 כתב "ב.נ." ש"כשם שפראי ערב היו צדים יהודים פליטי ספרד על סלעי אלג'יריה כך צדים כיום את פליטי התופת של הגולה בשערי המולדת".⁵⁹

ב-14 ביוני 1934 התפרסם ב"הירדן" מאמר דעה, שחתום בשם "N" וכותרתו "השוואה עם ימי הביניים". המחבר מתייחס במאמר לתופעה "בלתי מוסברת, סתומה, מסתורית ומעורפלת" שמתרחשת בתנועה הציונית. כדי להסביר את אותה תופעה כותב המחבר על השוואה אפשרית בין רדיפות היהודים בגרמניה במאה ה-20 לרדיפות היהודים בספרד במאה ה-15, "גרמניה ההיטלראית – האינקוויזיציה". בתחילה מסביר מחבר המאמר שהשוואה מופרכת או "עלבון מרובה... לימי הביניים!" גם מכיוון שהרדיפות של הנאצים עד אותה שנה מחוירות לעומת הרדיפות בימי הביניים, וגם מכיוון שהאחרונות התאפיינו ב"אמונה פנימית" עמוקה, ולכן הן "ראויות לסליחה הרבה יותר מן הרדיפות של ימינו". בעוד שההמונים בימי הביניים האמינו לכל עלילות הדם, ולכן היה מרכיב רציונלי מסוים בשנאתם, בשנות ה-30 "אף גרמני אינו מאמין בעלילת הדם של 'השטימיר', ואף על פי כן יהיה מוכן לחזור על עלילה זו אלף פעמים ביום, אם רק יוכח שבדרך זו יקל לו להשמיד את היהודים".⁶⁰

ואולם, המאמר כלל אינו מתעניין בנאצים או באינקוויזיציה או ברודפים הלא יהודים, אלא ביהודים ובציונות. בתחילה הוא תוקף את היהודים המומרים של ימי הביניים, שבניגוד לאותו היגיון מסוים של הגויים, "יצר ההשמדה שנתפתח בהם היה חזק כל כך, שלבסוף הביא אותם להשמדת עצמם. היתה

56 בן-ציון נתניהו, "מול חזית האש של היטלר", הירדן, ששה בינואר, 1935. השימוש במלה המקראית "שואה", שמשמעותה חורבן, לא היה נפוץ לפני מלחמת העולם השנייה, אולם נתניהו לא היה היחיד שהשתמש בה בספרות, בהגות ובעיתונות העברית בהקשר של עליית האנטישמיות בגרמניה. כך, למשל, ב-17 במארס 1933 התפרסם בעיתון "דבר" מאמר בשם "בשעת השואה ליהדות הגרמנית". גם חיים נחמן ביאליק, שהשתמש במלה בשירתו המוקדמת, כמו למשל בפואמה "המתמיד" (נשתי העיניים שלראות נבראו/שלאראות יכלו הארץ ומלאה/ תדענה, תחשכנה ומאומה לא ראו, ובלו חמד מאומה תכלינה בשואה") נעזר במלה זו בכתביו כמה פעמים בשנים אלו, כמו ב"שעה זו" מה-12 במאי, 1933, שם טען ש"לצער איני יודע, אם גם כיום היהודים הגרמנים ויתר חלקי היהדות הנתונים במצב דומה להם ילמדו לקח מן המאורעות. אמנם נדעזעזע בלבם משהו. השואה באה לפתע פתאום כל כך! אבל בשבילנו אין זו הפתעה. ידענו זאת מראש. והיהדות החליטה, שאם יגרשו אותנו מכל מקומות ההשפעה, אם יעקרו את המוח שלנו ואת ההשפעה שלנו מן העולם בפזורנו, אין לנו ברירה אחרת אלא ללכת בדרך הפוכה, לשוב מן העולם הגדול לפינה זו, לארצנו, ולהתרכז בה, לחבר שוב את המוח שלנו אל הקרקע ולהכניסו אל כלים ממשיים מרוכזים ומסודרים במקום אחד". במכתב מה-6 ביולי, 1933 כתב ביאליק לידידו ישעיהו וולפסברג: "מאז התחוללה שואת היטלר על ראשי היהודים בגרמניה לא הסחתי דעתי ממך ומביתך... אל נא יפול עליך לבך ומהרה בואה הנה. וטוב פת חרבה ושלוה בה בארץ ישראל משור אבוס ומהומה בו בגוב האריות". ראו: חיים נחמן ביאליק, דברים שבעל פה (תל-אביב: הוצאת דביר, 1935), עמ' רכח. חיים נחמן ביאליק, אגרות (תל-אביב: הוצאת דביר, 1939), עמ' רמד.

57 שם.

58 בן-ציון נתניהו, "בערב הקונגרס ה-18", שם, עמ' 92.

59 בן-ציון נתניהו (ב.נ.), "הקץ לשתיקת הקלון!", הירדן, ששה באוגוסט, 1934.

60 N, "השוואה עם ימי הביניים", הירדן, 14 ביוני, 1934.

זו מן התאבדות לדעת מתוך התלהבות שגעונית של איבה". עוד כתב "N" ש"המומרים היהודים של ימי הביניים מצטיינים בשנאה מיוחדת, שימי הביניים לא ידעו כמותה, שנאה שיודעים אותה רק בימים האחרונים... הסכנה העיקרית שהיתה במומרים של ימי הביניים היא מה שהם העמידו שנאה אפלה זו, לשרותו של הכוח הזר. כל המשפטים שנערכו בימי הביניים כנגד היהודים כדי להוכיח שעל פי התלמוד הם שואפי דם, פושעים ומחוסרי-מוסר... מומרים ניהלו אותם ותמכו בהם. מן הראוי שנזכור תמיד, שהמומרים הכשירו את הרדיפות הגדולות מבחינה אידיאולוגית ומעשית".⁶¹

הוא מציין שני שמות: יוהנס פפרקורן (1523-1469) ושלמה הלוי מבורגוס (1435-1350),⁶² יהודים מומרים, שהסיתו נגד היהודים ורדפו אותם. "במשך כל המאה ה-15 קשה להזכיר מעשי זוועה נגד היהודים שלא יהיו קשורים בהם הוא (שלמה הלוי מבורגוס. ע.ע) ויוצאי חלציו אחריו. משפחה זו שימשה קן של צפעונים שבביל היהדות הספרדית. הם הכניסו את האינקוויזיציה לספרד; הם שגרמו למעשי האכזריות כלפי היהודים וקודם כל כלפי האנוסים במשך כל המאה ה-15. טורקומדה (תומאס דה טורקומדה, נזיר שכיח כאינקוויזיטור הראשי. ע.ע) ושאר האינקוויזיטורים לא היו אלא האבנים האחרונות שבפירמידת השנאה שהוקמו על היסודות שהם הניחו. וכך יש לזקוף אף את גירושם של היהודים מספרד במידה מרובה על חשבונם. לא לשם התנחמות ראוי לציין את העובדה שמשפחה זו שילמה לבסוף בעד טירוף האיבה שלה. גורלה לא היה שונה משל אלה שרדפו אותם בחמה שפוכה: מרתפי האינקוויזיציה והאו-טו-דה-פה".

ואולם, כל הדמויות הללו והאזכורים ההיסטוריים הם שחקני משנה בלבד, שמשמשים אמצעי להשוואה לשנות ה-30. לקראת סוף המאמר חוזר המחבר לתקופה בת זמנו, שמסוכנת בעיניו יותר מימי הביניים מכיוון שהשנאה, שאפיינה כמה מומרים בעבר, דבקה ב"פפרקורנים של היום", כלומר כך נרמז מבלי שיוזכרו, יהודים לא ציונים, אנשי ברית שלום או כמה ממנהיגי התנועה הציונית, אויבים מבית, שבעיני "N" חותרים תחת הרעיון הציוני. "הפפרקורנים הרי היו בודדים ומחוץ לכלל העם חיו. העם עצמו ראה בהם אויבים מן החוץ... הפפרקורנים של היום הם מחנה גדול שרוכב על כתפי העם ועל חשבוננו".⁶³

כך, 1932 עד 1935 היו השנים, שעיצבו את הפסימיות של נתניהו, את תחומי העניין שלו ואת עוינותו לשמאל. ההפגנה נגד בנטואיץ' סימלה את המאבק באוניברסיטה, בברית שלום ובכל ביקורת יהודית על הלאומיות, פרשת ארלוזורוב סימלה בשבילו את רדיפת הימין בידי השמאל חסר המעצורים, שנתפש בעיניו כאויב, ומות אביו נכרך עם פרשת ארלוזורוב והפך את הפוליטיקה לאישית. כל אלה דבקו בו והונחלו לדור הבא.

*בפרק הבא נדון באבות הציונות, שאימץ בן-ציון נתניהו לחיקו בסוף שנות ה-30, ונסה לפענח מהם המרכיבים של השקפת עולמו הרוזיניסטיית.

61 שם.

62 במאמר מוזכר שמו הנוצרי של שלמה הלוי מבורגוס: פאולוס דה סנטה מריה. לדיון באנוסים ובמחקריו של נתניהו, ראו: ירמיהו יובל, האנוסים: זהות כפולה ועליית המודרניות (ירושלים: הוצאת כתר, 2014). לדיון בפפרקורן, ראו: ירחמיאל כהן, "דיוקן היהודי והיהדות בראשית העת החדשה במרכז אירופה ובמערבה; מסמל למציאות", ציון, גיליון נ"ז, 1992, עמ' 275-340, עמוס הופמן, "יהודים ונוצרים בעת הרפורמציה", בין יהודים לנוצרים: יהודים ונוצרים במערב אירופה עד ראשית העת החדשה, תל-אביב, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 1998, עמ' 347-350.

63 N, "השוואה עם ימי הביניים", שם.

www.molad.org